

Närhetens semantik

Strategier för personreferens i icke-normenliga förhållanden och familjer

SAMMANFATTNING

Vår hela existens som människor präglas av de band vi knyter till andra och då även av de etiketter vi lägger på olika former av mänsklig närhet. Svenska språket är kraftigt könat i fråga om terminologi relaterad till familj och förhållanden. Då utgångspunkten är en konstruktivistisk språksyn är detta något som kan bidra till att upprätthålla de rådande normsystemen kring kön och sexualitet. Naturaliseringen av heterosexualitet och binärt ciskön har starka kopplingar till språkliga praktiker på flera nivåer, varav en är individuella ord och fraser som könade pronomen och en annan underliggande antaganden som manifesteras språkligt, som till exempel i frågan "Vad heter han?" då en kvinna nämnt sin partner.

Den föreliggande artikeln inkluderar enkätsvar från 35 svensktalande personer bosatta i Finland avseende språkliga praktiker relaterade till personreferens i fråga om partners och familjemedlemmar, med fokus på könande. Samtliga informanter kategoriserar antingen sina förhållanden eller sin familjemodell (eller bägge) som i något avseende icke-normenliga och de flesta av informanterna kan beskrivas som icke-heterosexuella kvinnor. Intressant nog var könsneutrala ord mer vanligt förekommande än könade vid referens till partners (trots att ingen nämner en icke-binär partner), något som kan antyda att könsneutralt språk föredras eller att det utgör ett försök att undvika homofobiska reaktioner. Att "komma ut" genom könad referens till en partner är något som nämns flera gånger. I och med att terminologi för familjestrukturer utanför det normenliga saknas hade informanterna och deras familjemedlemmar själva utvecklat nya strategier för referens och några diskuterade även förhållningssätt till könad referens i fråga om barn. Sammanfattningsvis kan konstateras

att informanterna verkar insatta i språklig problemlösning som en följd av att deras identiteter och vardagsliv inte alltid är förenliga med det svenska språkets strukturer.

Keywords: language, Swedish, Finland, kinship, family, gender-neutral, personal reference

SLÄKTSKAP KAN FÖRSTÅS som en uppsättning kroppar som i olika avseenden – till exempel emotionellt och ekonomiskt – är beroende av varandra och genom kulturella formaliseringsprocesser uppstår ett språkligt system där dessa kroppar ges etiketter som *mor*, *far*, *hustru* och *man* (Freeman 2007, 298). De ord vi använder om personer som står oss nära utgör en central del av språket och hör ofta till den grundläggande terminologi vi lär oss då vi inleder studierna i ett främmande språk, vid sidan av ord för till exempel livsmedel och möbler. Även vårt allra tidigaste ordförråd är kraftigt familjecentrerat, med fokus på föräldrar eller andra vårdnadshavare, syskon och så vidare.

I den svenska familjeterminologins centrum ligger den heterosexuella kärnfamiljen, med två olika (cis)könade, gifta föräldrar och deras biologiska barn som är antingen flickor eller pojkar. I kärnfamiljens periferi befinner sig sedan gestalter som mormödrar, farbröder, kusiner och svägerskor. Därutöver, skild från dessa, står vänskapskretsen. System som detta är ofta starkt naturaliserade i lokal kontext men normsystemen kring familj är i hög grad kulturbundna och beroende av till exempel social klass, tidsperiod och individens livscykel (Bernardes 1997, 11–2). Teoretiseringen av släktskap handlar i praktiken om att avväga det biologiska/genetiska mot det sociala (Freeman 2007, 299–300), och här uppstår många skärningspunkter som kan ha relevans för språket. Även juridiska aspekter finns, till exempel genom äktenskaps- och familjelagstiftningen.

Inom familjeforskningen har begreppet nätverksfamilj uppstått som ett samlingsnamn för icke-kärnfamiljer (se t.ex. Bäck-Wiklund och Johansson 2012). Det är inte längre bara den heterosexuella förhållandet och biologiska band som definierar familjen, utan vilka som ingår i familjekonstellationen är förhandlingsbart och föränderligt över tid (Moring 2013, 45). Samtidigt håller normsystemen kring kön och sexu-

alitet på att genomgå betydande förändringar. Den biologiska determinismen får allt mindre utrymme i diskursen, medan fokus i allt högre grad ligger på självkategorisering samt könets och sexualitetens psykosociala aspekter (Rancken 2017). Jeffrey Weeks m.fl. (2001, 28) skriver att försök med olika sätt att leva ständigt pågår även om dessa inte är officiellt sanktionerade, och inom området *kinship studies* som jag återkommer till i ett senare avsnitt riktas allt större intresse mot typer av närhet som faller inom den queera domänen.

I den här artikeln kommer jag att diskutera personbenämning och annan referens till person på svenska inom (självdefinierade) icke-normenliga förhållanden och familjer. Detta gör jag utgående från enkätsvar insamlade i Finland. Syftet är för det första att beskriva strategierna för personreferens: används till exempel könade eller könsneutrala ord, används olika ord i olika situationer till exempel beroende på miljö eller lyssnare? Hurdana är informanternas erfarenheter av och attityder till könade och könsneutrala uttryck? För det andra är syftet att upptäcka situationer där problem kan uppstå vid tal om icke-normenliga förhållanden och familjer, till exempel där lämpliga uttryck för referens till en viss typ av relation saknas eller då användandet av ett begrepp kan orsaka negativa reaktioner från omgivningen. Den här typen av frågor har ännu inte behandlats utförligt i en språkvetenskaplig kontext och diskussionen om språk och normativitet tenderar röra sig på hög abstraktionsnivå.

Normsystem kring kön och sexualitet

Förståelsen av det normativa i fråga såväl om kön som om sexualitet kan här lämpligtvis utgå från diskursen om diskriminering och det fenomen Lann Hornscheidt (2015) benämner *genderism*, som breddar analysen av diskriminering på basen av binärt ciskön till någonting mer intersektionellt. Hornscheidt (2015, 35) urskiljer i sin språkvetenskapliga genderismmodell fem olika realiseringssätt för sexism: *androkönande*, där mannen står som norm, *binärt könande*, *heterokönande*, *reprokönande*, en konstruktion av kvinnor som mödrar och döttrar snarare än som självständiga individer, och *ciskönande*. I fråga om svenska språket manifesteras androkönande till exempel i användningen av generiskt *han*

och *man*, medan binärt könande syns i konstruktioner som *mina damer och herrar* och heterokönandet i att frasen *jag bor tillsammans med Lasse* sannolikt tolkas annorlunda beroende på om talaren är kvinna eller man – är Lasse en partner eller en rumskompis? Reprokönandet i sin tur innebär att kvinnor diskursivt positioneras utifrån andra och utifrån sin roll i familjen, som i *tänk om det var din dotter/mamma/syster*. Ciskönande kan slutligen till exempel urskiljas i hur kraftigt könat namngivningsmönstret för barn är och i att transfobi ofta uttrycks i användningen av fel könade pronomen och förnamn. Dessa olika former av genderism är naturligtvis kraftigt överlappande i praktiken men vid analys av könade språkliga praktiker är modellen fungerande, då den till exempel kan belysa i vilket avseende ett ord är markerat. Hornscheidt (2015, 41) talar om hur genderism som utgångspunkt i lingvistisk forskning gör det möjligt att inte bara utgå från kön (eller för den delen sexualitet) som en på förhand given social kategori utan även ifrågasätta naturaliseringen av dessa kategorier samt lyfta upp diskussionen av dem på en metanivå där även själva forskningen ses som en del av problematiken. Förståelsen av kön och sexualitet som interrelaterade fenomen blir alltså mer nyanterad än den traditionellt sett varit inom fältet språk och kön. Vidare påpekar Hornscheidt (2015, 44) att modellen inte får begränsa sig till analys, utan att den även är ett verktyg för social förändring.

Fördelen med genderismmodellen är just dess analytiska mångsidighet och att kön inte reduceras till en variabel som kan isoleras, utan även existensen av andra diskrimineringsgrunder beaktas (Hornscheidt och Landqvist 2014, 93). Normerna kring kön, sexualitet och reproduktion ses också som ett enhetligt system, något jag även utgår från i denna artikel även om jag i vissa avseenden diskuterar förhållanden och familj var för sig. Inom genusvetenskapen har det ofta diskuterats huruvida binärt (cis)kön eller heterosexualitet är den primära normen (se t.ex. Ambjörnsson 2006, 65), så att det ena är avhängigt av det andra. Att dessa är så sammanlänkade att de ofta i praktiken inte går att skilja från varandra förefaller dock klart och det är just den här typen av sammanlänkade strukturer och intersektioner som genderismmodellen kan fånga upp. I fråga om normsystem kring sexualitet tenderar hetero-

normen få störst utrymme i den språkvetenskapliga diskursen liksom i diskussionen om sexualitet överlag, men i artikeln ”Kvinna i brist på bättre ord’: Självkategorisering som utgångspunkt för en inkluderande språkvetenskap” (2017) diskuterar jag hur till exempel antaganden om tvåsamhet och förekomsten av sexuell attraktion överhuvudtaget kan vara normativa. Eftersom undersökningen omfattar personer bosatta i Finland är det sannolikt nordiska förhållande- och familjemodeller informanterna uppfattar som normen, men undantag kan finnas.

Kinship: Närhet och exklusion

Någon direkt svensk översättning av engelskans *kinship* finns inte, men semantiskt sett finns begreppets kärna i likheten och släktskapet. Kinship studies handlar sedan om teoretiseringen av vad som kunde kallas närhetens praktiker, med inriktning på både biologiska och sociala aspekter, samt hur dessa regleras av aktörer som till exempel staten. Judith Butler (2002, 15) talar om kinship som *human dependency*, där allt från genetiska till ekonomiska band spelar in. Elizabeth Freeman (2007, 301) har sedan diskuterat hur queerteorin influerat den teoretiska diskussionen om kinship och vice versa. Dessa fält låter sig inte helt utan komplikationer förenas, i och med att kinship som koncept är kraftigt rotat i genusordningen (Freeman 2007, 301) och kan bidra till att upprätthålla normsystemen kring kön och sexualitet, medan queerteorin strävar efter dekonstruktion och förnyelse.

Freeman (2007, 299) konstaterar ändå att man inom kinship studies sällan ignorerat de sociala aspekter som möjliggör en mer queer tolkning av konceptet. En del etnografiska studier som gjorts inom fältet *gay and lesbian studies* passar väl in här. Weeks m.fl. (2001) har i en intervjubaserad studie av icke-heterosexuella ”livsexperiment” undersökt både vad som skulle kunna kallas spelreglerna för förhållanden och hur familjenormen håller på att förändras. Kath Weston (1991) presenterar en likaså kvalitativt inriktad analys av homosexuella mäns och kvinnors uppfattningar om familj, vänskap och andra typer av närhet. Analysen utgår i dessa texter från en tanke om familjen som självvald (Weston använder titeln *Families We Choose*), i kontrast till de biologiska ban-

den, men Freeman (2007) påminner samtidigt om det oqueera i begreppet valfrihet – personer tillhörande marginaliserade grupper, som till exempel transpersoner eller homosexuella immigranter har inte alltid det ekonomiska oberoende eller den sociala ställning som krävs för att kunna välja sin familj. I sitt resonemang om samkönat äktenskap kritiserar Butler (2002, 26–7) kraven på statlig legitimering av vissa förhållandetypen utifrån liknande tankegångar – på det här sättet begränsar aktivisterna själva diskursen kring vilka former av närhet som kan göras, för att använda Butlers term, igenkännliga.

Hur kan en språkvetare dra nytta av tankegångarna inom kinship studies? I fråga om benämningar inom familjen finns all anledning att granska de överliggande strukturer som studerats inom fältet för att förstå hur dessa strukturer kan påverka även språkbruket. Insikten om att familjen och vilka andra som står oss nära inte är en renodlad privatfråga är till exempel av stor vikt – staten och andra instanser har inflytande på de band vi har till andra och har möjlighet att påverka dem genom juridiska och ekonomiska sanktioner. Vilka som har möjlighet att gifta sig, adoptera och få möjlighet till assisterad befruktning kan påverka hur personbenämningarna ser ut på samma sätt som kulturella konventioner gällande släkt, familj och vänskap gör det. Freeman (2007, 297) skriver att det finns luckor i språket som vidgas då förhållande- och familjemodellerna avlägsnar sig den heterosexuella prototypen: ord för partners i tvåsamma homosexuella förhållanden finns till exempel, men är parterna flera blir det knepigare, liksom i fråga om mindre konventionella typer av föräldraskap. För att fånga in språklig problematik som ligger utanför det självklara kan nog undersökningar av rätt normenliga förhållandetypen stå som forskningsbakgrund, men metodologiskt sett måste perspektivet då utvidgas så att eventuella intersektioner och mer oväntade samband i det nya materialet kan fångas in.

Språket som normskapande och normbrytande

I föregående avsnitt presenterade jag kort de normsystem som jag på basis av tidigare forskning misstänker kan ha betydelse för den terminologi som används om och inom icke-normenliga förhållanden och

familjekonstellationer. Följande steg är att diskutera den språksyn som ligger till grund för min analys, eftersom språket har starka band till själva uppkomsten av en norm.

Ett konstruktivistiskt förhållningssätt till språket innebär nämligen att det inte ses som enbart en mer eller mindre perfekt reflektion av en objektiv verklighet, utan förhållandet mellan språk och verklighet kan snarare beskrivas som en cirkelrörelse. Hornscheidt och Mats Landqvist (2014) skriver:

En konstruktivistisk pragmatik innebär en oavslutad, kontinuerligt dynamisk och föränderlig betydelsesyn, och därmed en kontinuerligt pågående betydelseförhandling i olika typer av kommunikationssituationer. (Hornscheidt och Landqvist 2014, 56)

De enskilda ordens och uttryckens betydelse är alltså dels instabil, dels beroende av kontextuella faktorer. I fråga om sociala kategorier som kön och sexualitet pågår en ständig betydelseförhandling där det inte bara är språket som är utsatt för förändring, utan även vårt sätt att tänka kring dessa kategorier – det vill säga vår ”verklighet”.

Naturaliserade ord som *man* och *kvinna* är ett resultat av en så lång upprepningsprocess att vi knappt ens kan föreställa oss dem som konstruktioner (Hornscheidt 2015, 30–1).

En konstruktivistisk språksyn innebär att vi genom att påverka språket aktivt samtidigt kan påverka attityder och värderingar, genom interventioner i de etablerade mönstren (Wojahn 2015, 19–20). Inom den feministiska språkplaneringen har man redan länge varit medveten om detta och en strategi som ofta använts för synliggörande av kvinnor är *feminisering* eller *könspecificering* (Pauwels 2003, 556; Wojahn 2015, 38), till exempel så att ord som *taleskvinna* införs. En annan strategi är *neutraliseringen*, som innebär att könsmarkörer avlägsnas (Pauwels 2003, 556; Wojahn 2015, 38) och *riksdagsman* byts ut mot *riksdagsledamot*. Särskilt den senare kan tänkas ha betydelse för förhållande- och familjeterminologin, eftersom behovet av förnyelsen inom terminologin till stor del är kopplad till förändringar kring kategorisering av kön. Också icke-

traditionell användning av könade ord kan ses som en intervenering, till exempel användning av *hon* som generiskt pronomen. Den språkpolitiska aktion i svenskan som uppmärksammas mest under det senaste decenniet är utan tvekan införandet av pronomenet *hen*, som aktualiseras även här eftersom pronomenen är centrala för personreferensen.

Fokus i den här artikeln ligger på enskilda språkanvändare och deras praktiker samt erfarenheter och attityder, men i fråga om språklig förändring finns andra aktörer vars roll har stor betydelse. Daniel Wøjahn (2015, 24, 57–9) kontrasterar det han kallar den institutionaliserade språkvården, det vill säga offentliga språkvårdsorgan som Språkrådet och Svenska Akademien mot språkaktivism som alltid är subversiv och har som syfte att ingripa i en hegemonisk diskurs. Andra betydelsefulla aktörer är sedan till exempel media, där nya begrepp lätt sprids, samt universiteten och det övriga utbildningssystemet som kan ge dem tyngd.

Förhållandets semantik

Andrew Wong m.fl. (2002, 13) skriver att sexualiteten ofta betraktas främst som en egenskap hos den enskilda individen av forskare som ägnar sig åt frågor kring språk och sexualitet. Åtminstone i väst är diskursen kring sexualitet ändå starkt centrerad till parförhållandet. Sexualiteten kan visserligen vara knuten till särskilda föremål och handlingar, men även icke-normenliga identiteter tenderar i praktiken, åtminstone i fråga om självkategorisering, att vara relaterade till förhållanden personer emellan (Rancken 2017, 149–50). Homosexualitet och bisexualitet är två exempel där den potentiella partners kön förgrundas semantiskt.

Inom queerlingvistiken har inte bara queera identiteter samt därtill kopplat språkbruk och språkliga attityder fungerat som studieobjekt, utan man har även funnit det nödvändigt att på en mer grundläggande nivå diskutera själva normerna och hur dessa konstrueras och rekonstrueras. På samma sätt som en individ kan konstruera en från heteronormen avvikande identitet genom interaktion med andra, konstrueras även den heterosexuella normen i samtal och andra former av språklig interaktion. Konstruktionen av heterosexualitet i språklig interaktion har undersökts av till exempel Celia Kitzinger (2005) och i nordisk kon-

text även av Stina Ericsson (2011). Hur en person benämner sin partner, det vill säga någon man har ett sexuellt och/eller romantiskt förhållande med, är ett gott exempel då man studerar hur den sexuella identiteten byggs upp.

En heterosexuell person kan delta i vardaglig språklig interaktion utan att fokus hamnar på hens sexuella läggning, men detta är i många fall omöjligt för icke-heterosexuella (Kitzinger 2005, 169). Att det förhåller sig så beror åtminstone delvis på inneboende egenskaper i språket som gör det svårt för icke-heterosexuella att hitta de uttryck som bäst beskriver förhållandet till partnern, då dessa ord är anpassade till en heterosexuell värld. Här kan en koppling göras till genderismmodellens heterokönande. Kitzinger (2005, 187) skriver att homosexuella ofta anklagas för att "skylta med" sin sexualitet i kontexter där detta inte är önskvärt, något som egentligen har sin förklaring i den språkliga normaliseringen av heterosexualitet och stigmatiseringen av övriga identiteter. Då Kitzinger och Victoria Land (2005, 410) undersökte lesbiska kvinnors språkliga interaktion fann de mycket riktigt att informanterna aktivt försökte styra samtalet bort från homosexualiteten, mot mer neutrala samtalsämnen, även om de rättade felaktiga antaganden om heterosexualitet. Texterna är visserligen inte lika aktuella ett drygt decennium senare i och med att synen på homosexualitet blivit mer liberal, men att homosexualitet är språkligt markerat (liksom till exempel kvinnligt kön) torde nog ännu vara fallet. Detta kan tänkas ha stor betydelse för benämningarna på det icke-heterosexuella förhållandets parter: väljer talaren könsneutrala benämningar som en strategi för att samtalets fokus inte ska skifta till parternas kön? Går dessa tankar att överföra på andra aspekter där ett förhållande eller en familj kan bryta mot normerna eftersom fler normer än heterosexualiteten finns kodifierade i språket?

Kitzinger (2005, 177) urskiljer fyra sätt på vilka parterna i ett heterosexuellt äktenskap refererar till varandra i materialet. Undantag förekommer mycket sällan. Det första är *hustru/man*, det andra är personens namn, det tredje är *mamma/pappa* (då den tilltalade är ett barn i familjen, till exempel i *Du får fråga mamma om lov!*) och det fjärde är

pronomen, i regel *han/hon*. I och med att äktenskapet från och med mars 2017 är könsneutralt i Finland kan dessa vara överförbara även på icke-heterosexuella förhållanden, men flera av uttrycken fungerar inte när referenten varken är man eller kvinna. Här kan tänkas att könsneutrala uttryck som *partner* är en möjlig strategi för referens. I Wojahns (2015, 131) fokusgruppsmaterial är detta det vanligast förekommande ordet som deltagarna, vilka är feministiskt sinnade aktivister, använder då de inte vill reproducera heteronormen.

Då man närmar sig sexuella och/eller romantiska förhållanden ur ett semantiskt perspektiv kan benämningen på partnern vara intressant eftersom det är sannolikt att olika aspekter på förhållandet betonas. Det prototypiska förhållandet kan alltså tänkas vara det tvåsamma äktenskapet (eller äktenskapsliknande förhållandet) mellan en heterosexuell cisman och en heterosexuell ciskvinna, där parterna bor under samma tak och har barn/har som avsikt att skaffa barn. I förhållandet ingår såväl sexuella som romantiska aspekter. Då förhållandets typ sedan blir mindre likt denna prototyp är det tänkbart att parterna lägger fokus på de avvikande aspekterna i de benämningar de använder om varandra. Är förhållandet till exempel samkönat, bor parterna var för sig, är parterna fler än två eller är förhållandet romantiskt, men inte sexuellt?

Familjens semantik

Regnbågsfamiljer är den övergripande term som brukar användas om familjekonstellationer som avviker från den heterosexuella kärnfamiljen, utan att vara så kallade nyfamiljer (där en eller flera av parterna har barn från en tidigare relation och det eventuellt också finns gemensamma barn) eller ensamförsörjarfamiljer där föräldern/föräldrarna är heterosexuella och ciskönade (Moring 2013, 53). I praktiken åsyftas ofta ändå kvinnopar och deras barn med detta begrepp, vilket innebär att till exempel barnlösa vuxna i icke-normenliga förhållandetyper kan exkluderas (Moring 2013, 53). Föräldraskapet är alltså kraftigt centrerat inom familjediskursen, liksom olika typer av moderskap. Hornscheids (2015) begrepp reprojekterande blir här betydelsefullt: kvinnan, även då hon inte är heterosexuell, definieras utifrån sin roll i familjen och

familjeterminologin kretsar ofta kring moderskapet, medan fädernas roll i regnbågsfamiljen blir mer svårdefinierad. Anna Moring (2013, 18) skriver om hur kvinno- och mansparen inte heller juridiskt sett är jämställda i och med att surrogatmödraskap inte är tillåtet till skillnad från fertilitetsbehandlingar för kvinnopar. Detta gäller ciskönade personer – i fråga om transmän och -kvinnor förutsätts i Finland ännu sterilitet innan fastställande av könstillhörighet kan göras officiellt, något som givetvis påverkar familjebildningen (Finlex 2002).

Jag kommer först att diskutera könade benämningar för föräldraskap för att sedan övergå till könsneutrala. I Sverige finns till exempel med tre olika typer av föräldrar som erkänns juridiskt, då barnet fötts av den ena parten i förhållandet: *modern* (som fött barnet), *fadern* (moderns äkta man eller annan juridisk man som erkänt faderskap) och något Moring (2013, 58, 121) refererar till som en "något absurd" benämning, nämligen *barnets förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken*. I praktiken syftar benämningen, som knappast kommer att vara barnets första ord, på moderns partner i fall då hen är juridisk kvinna som gett samtycke till fertilitetsbehandling. I samband med lagberedningen diskuterades även *mor* och *medmor*, men bägge beskrevs som problematiska av det beredande utskottet (Moring 2013, 121). I familjer där föräldrarna är av samma kön kan det även i vardagsspråket behövas lösningar för referens till de olika föräldrarna, men trots att universella termer saknas är det sannolikt att strategier som utnyttjar personnamn och synonymer som *pappa* och *farsan* används.

Moring (2013, 56) gör skillnad på *socialt*, *genetiskt* och *biologiskt* föräldraskap, något som även det kan reflekteras i terminologin så att till exempel en fysiskt frånvarande genetisk förälder inte refereras till som *pappa* av barnet, till skillnad från en social förälder. Genetiskt föräldraskap innebär alltså att barnet fått sitt upphov från ifrågavarande persons könszell, medan biologiskt föräldraskap inkluderar en eventuell surrogatförälder i föräldrakategorin. Anna Malmquist m.fl. (2014) har undersökt hur antaget manliga donatorer av könsceller refereras till av barn i familjer där de sociala föräldrarna utgörs av ett kvinnopar, och i benämningarna framkommer på ett intressant sätt hur barnen koncep-

tualiserar såväl faderskap som moderskap. Uppfattningarna om vad en pappa är verkade vara mycket vaga och sätten att referera till den frånvarande genetiska föräldern varierade kraftigt. Författarna konstaterar att *donator* kan framstå som en alltför abstrakt term för barn, medan *pappa* och dylika ord riskerar vara vilseledande i och med att det inte handlar om en social förälder (Malmquist m.fl. 2014, 130–1).

Termen *förälder* kan enligt Wojahn (2015, 133) användas då hetero- och reproduktion vill undvikas men givetvis fungerar den även om icke-binära föräldrar. Andra tänkbara alternativ för referens är i sådana fall personnamn och olika typer av smeknamn och nybildningar, som *pamma* och *mappa* eller det i vissa finska queerkretsar ibruktagna *äisä* (en kombination av *äiti*, mor, och *isä*, far). Terminologin kring familj och släktskap är överlag kraftigt könad och i många fall (t.ex. *morbror*, *svägerska*, *farmor*) saknas etablerade könsneutrala uttryck som kan användas vid referens till icke-binära personer. Här behövs alltså innovativa strategier, som novationer eller omformuleringar av typen *min förälders mor*. Ifall personer som traditionellt inte inkluderas i familjen nämns av informanterna blir även sättet att referera till dessa intressant eftersom etablerade mönster saknas.

Referens till barnen är särskilt problematiskt ur könsperspektiv, eftersom även de barn som ännu inte hunnit utveckla en stabil könsidentitet könas i de vuxnas språkbruk. En icke-binär förälder fäster eventuellt större uppmärksamhet vid ciskönande och binärt könande språkbruk än en homosexuell ciskönad förälder, men i och med att könssensitivitet inom uppfostran blivit mer allmänt är det möjligt att informanterna oberoende av bakgrund använder neutrala uttryck om sina barn.

Material och metod

Materialet utgörs av svar på en enkät som skickades ut våren 2017 i Sverige och Finland, men som endast besvarades av personer bosatta i Finland eftersom de svenska HLBTIQ-organisationer jag kontaktade valde att inte vidarebefordra länken, bland annat eftersom de just höll på att genomföra egna enkäter. I Finland distribuerades enkäten vidare av åtminstone Regnbågsankan rf (en förening för svensktalande

HLBTIQ-personer i Finland) och RegnbågsMissionen (en facebook-sida som kretsar kring religion och sexuell mångfald), samt av enskilda personer via sociala medier och e-post. Informanterna beskrivs närmare i början av analysavsnittet. För att garantera deras anonymitet har jag undviktt att koppla samman bakgrundsfaktorer som ålder och hemort med den mer kvalitativt inriktade diskussionen av svaren, även då dessa i sig kunde vara av intresse, eftersom materialet är rätt litet och de svenska HLBTIQ-kretsarna i Finland små. Enkäten var tredelad och omfattade en del om bakgrund, en om förhållanden och en om familj. På grund av platsbrist kommer jag inte här att återge enkätfrågorna, utan de föregår svaren i analysdelen. De huvudsakligen öppna frågorna var utformade för att få en så heltäckande bild som möjligt dels av informanternas förhållanden och familjemodeller, dels av de relevanta språkrelaterade faktorerna, och allt detta utan att göra enkäten för tidskrävande att besvara.

Informanternas antal är 35, de använder alla svenska i sin vardag även om deras modersmål kan vara ett annat. Deras födelseår sträcker sig mellan 1953 och 1996, med den genomsnittliga informanten född 1982. 28 är juridiskt kategoriserade som kvinnor, 7 som män, och 2 har korrigerat sin juridiska kategorisering. I fråga om kön identifierar sig majoriteten – 23 personer – som *kvinnor*, men några väljer att precisera eller utvidga kategorin genom formuleringar som "Biologiskt kvinna, socio-kulturellt könlös, är okej med ciskvinna", "Kvinna, androgyn kvinna eller queer, icke binär" och "Kvinna, men låter gärna bli att kategorisera mig". 7 kategoriserar sig som *män*, *killar* eller liknande, 2 är *genderqueera*, en är *genderfluid*, en helt enkelt *queer* och en *icke-binär*. I fråga om sexualitet är den terminologi som används lite bredare, även om *homo-*, *bi-* och *pansexualiteten* dominerar i svaren. Homosexualitet eller lesbiskhet nämns av 12 personer, bisexualitet av 13 och pansexualitet av 6, så att de senare kategorierna överlappar i flera fall i och med att de nämns som synonymer. 4 informanter använder sig också av ordet *queer* i sina kategoriseringar, till exempel "Queer/icke-definierad/bi". En beskriver sig förutom som bisexuell även som *demisexuell*, en som *multiemotionell och -sexuell*, och en är *homo-flexible* medan en annan är *semilesbisk*.

I analysen diskuterar jag först informanternas självbeskrivna positionering i förhållande till olika normsystem. Som metodologisk bakgrund ligger här och i den fortsatta analysen Hornscheidts (2015) genderismmodell eftersom utgångspunkten ofta ligger i normen versus det icke-normenliga och hur dessa reflekteras såväl i språket som i de egna attityderna och andras bemötande. Svaren gällande personbenämningar i förhållandet struktureras i analysen utifrån normsystem gällande till exempel parternas kön, förhållandets juridiska status, boendeförhållanden och parternas antal. I fråga om familj är svaren svårare att kategorisera eftersom de är rätt heterogena men jag har utgått från användningen av traditionell terminologi versus novationer i analysen av svaren. Informanternas egna attityder till könat och könsneutralt språk analyseras sedan var för sig, liksom deras beskrivningar av omgivningens reaktioner på deras språkbruk, till exempel i fall där de använder markerade uttryck.

Analys

Informanternas egen positionering

Jag kommer här att ta upp hur informanterna själva beskriver sina förhållanden och/eller familjer. De tillfrågades om sexualitet och kön (både självkategorisering och juridisk kategorisering) liksom i vilket avseende deras förhållande(n) och/eller deras familj inte är normenliga. Alla utom en person, det vill säga 34 av informanterna, besvarade delen om förhållanden, medan 16 personer besvarade delen som rör familj.

I fråga om förhållanden är samkönade sådana (där båda parterna har samma könsidentitet oberoende av vad denna sedan är) det överlägset vanligaste svaret i och med att 19 informanter har erfarenhet av dem. Svaret *icke-heterosexuella* förekommer också, men det beskriver hurdant förhållandet inte är, snarare än hurdant det är. 2 personer skriver att de är pansexuella och deras partners kön spelar alltså ingen roll, medan en beskriver sig som asexuell och alltså inte känner sexuellt intresse för andra. En informant har en bisexuell partner. Förutom sexualitet nämns också kön: 4 informanter är icke-binära, och likaså 4 nämner att en av parterna i förhållandet är transperson. Kön och sexualitet är ändå inte

de enda aspekterna som nämns, utan även förhållandets typ: 8 informanter beskriver flera samtidiga relationer, 2 skriver att de inte avser att förlova eller gifta sig. Att vara singel respektive att ha ett långdistansförhållande beskrivs också av 2 olika informanter som att bryta mot normerna för förhållanden.

I fråga om familj dominerar också de samkönade förhållandena, så att parterna även har barn som de skaffat tillsammans eller med tidigare partners. 7 av informanterna beskriver samkönade förhållanden med barn och en använder den breda termen *regnbågsfamilj* för att beskriva vad som i svaret på en annan fråga visar sig vara just detta. Även här nämns kön, så att en informant med familj skriver att hen inte identifierar sig "som 100% kvinna" medan en annan familj, som av informanten beskrivs som en helt vanlig småbarnsfamilj, består av en förälder som är ciskvinna, en som är transkvinna och deras barn.

3 informanter bryter mot det normativa i det avseendet att de är ensamstående föräldrar och 2 av dessa nämner att de skaffat barn med hjälp av donator. En person utvidgar släktskapsbegreppet till att gälla mer än det biologiska. Hen skriver: "Förutom biologiska släktskap räknar jag till min familj personer andra skulle definiera som mycket nära vänner." En informant är fränskild och senare änka med barn och har nu har flera samtidiga förhållanden, men betraktar inte sina partners som en del av familjen eftersom ingen av dem bott under samma tak. En familjekonstellation där två par och deras barn ingår definieras också som storfamilj av informanten och i ett annat fall nämns att barnens antal är 5. Slutligen berättar en informant att hens föräldrar skilt sig då hen var tonåring, något som fortfarande knappast är fullständigt normaliserat även om det statistiskt sett är vanligt: år 2016 var till exempel de ingångna äktenskapens antal 24 464 och skilsmässornas 13 541 (Statistikcentralen 2016). Hen nämner dessutom att föräldrarna inte har nya partners.

Sammanfattningsvis kan, för att använda genderismmodellens terminologi, konstateras att heterokönandet verkar stå i fokus i fråga om både hur förhållandenas och hur familjernas normavvikelser kan systematiseras. Även binärt könande, ciskönande och reprojönande aktualiseras dock i analysen.

Personreferens i förhållandet

En prominent faktor som har inflytande på de termer som används vid referens till partnern är givetvis hens kön. Sammanlagt ges 71 benämningar angavs som svar på frågan: "Vilket/vilka ord (som t.ex. *sambo*, *man*, *flickvän*) använder du då du talar om din partner/dina partners med andra? Specificera också hens/deras könsidentitet i ditt svar." Av benämningarna är 22 sinsemellan olika och av alla benämningar som används är 37 könsneutrala, 28 könade och resten är oklara eftersom det handlar om förnamn och smeknamn, som då kan vara antingen eller. Det könade som är klart vanligast är *flickvän*, med 13 belägg, något som inte är helt oväntat med tanke på att en stor andel av informanterna kategoriserar sig som kvinnor som är eller har varit i samkönade förhållanden. Informanterna är också tämligen unga, så *flickvän* och *pojkvän* (med 6 belägg) kan också tänkas vara åldersrelaterade val även om betydelsen i dag utvidgats till att gälla alla ålderskategorier. En informant använder också det mera sverigesvenskt klingande ordet *tjej*. *Fru* (5 belägg), *hustru* (1) och *man* (2) förekommer också och här ligger betoningen på förhållandets juridiska status.

Av de könsneutrala är *partner* klart vanligast då det nämns av 16 informanter. Ordet är mångsidigt i och med att det kan referera till en person av vilket kön som helst och det kan dessutom användas oberoende av förhållandetyp, boendesituation och så vidare. *Sambo*, som refererar till boendearrangemang och även det är könsneutralt, är tämligen vanligt med 9 belägg. Övriga könsneutrala begrepp har sedan bara enstaka omnämnanden. I flera fall är dessa längre formuleringar av typen *som jag är gift med* och *person jag dejtar*. Två finska könsneutrala uttryck fanns också: *puoliso* som närmast kan översättas med äkta hälft, men som numera inte alltid refererar till äktenskap och *asuinkumppani*, som här får antas betyda *sambo*, men som även kan syfta på personer man bor med utan att ha ett romantiskt eller sexuellt förhållande till. Dessutom används mer personliga uttryck som *käraste* och *min kärlek* av ett par personer och det lite mer ålderdomliga ordet *vän* förekommer ensamt och med tilläggen *nära* och *intim*. *Kumpan*, som i svenskan i första hand inte syftar på parterna i ett förhållande, förekommer också, sannolikt på

grund av inflytande från finskan där *kumppani* är ett vanligt könsneutralt ord i detta sammanhang. Huruvida syftning med namn eller smeknamn, som nämns av 6 informanter, är könat beror givetvis på namnet och lyssnaren måste i regel känna till att personerna är i ett förhållande för att kunna förstå en referens med namn, vilket sannolikt innebär att även könet är känt sedan tidigare.

Kön, boendeförhållanden, parternas ålderskategori och förhållandets juridiska status är alltså alla faktorer som verkar påverka benämningarna, men däremot gör parternas mängd det tydligen inte, förutom att finländsk lagstiftning givetvis omöjliggör en situation där parterna i ett äktenskap är flera än två. Informanterna tillfrågades också vilka ord deras partners använder om dem själva och svaren var inte märkbart anorlunda. Noteras bör dock att flera inte vet och en person, som i fråga om kön kategoriserar sig som *queer*, svarar *flickvän*, men gör tillägget: "(tror jag. Och jag gillar det inte)."

Personreferens i familjen

Informanterna ombads specificera vilka de räknar ingå i familjen och även dessas könsidentitet och sedan berätta vilka ord de använder för referens till familjemedlemmarna. Sammanlagt 15 personer svarade på frågan och flera av svaren är kortfattade och innefattar etablerade begrepp som *fru*, *dotter*, *son* och *pappa*. Ett par informanter gör tillägg som "alla cispersoner" och "kallar dem för barnen... inget speciellt" för att precisera att det normbrytande inte ligger i personreferensen. Men ibland används även dessa traditionella begrepp på ett icke-normenligt sätt, i stil med "pappan i huset kallas hon, sitt kvinnliga namn, mamma, frun, älskling" – här refererar *pappa* alltså till att den ena partnern genomgått en könskorrigeringsprocess efter att barnen fötts, men mamman tänker sig alltså fortfarande henne som barnens far. "Mitt kön har mest att göra med de biologiska funktioner som min kropp har, och moderskap är det viktigaste", skriver i sin tur en informant som liksom den föregående återger en rätt essentialistisk könsuppfattning.

Även mindre etablerade termer och novationer nämns i fråga om personreferens, men de är betydligt färre. I en familj finns till exempel

bonusdöttrar, medan en informant har en *reservmamma* som är pappans före detta sambo. En kvinna i ett samkönat förhållande där bägge har barn med sina före detta partners berättar att hon kallas *plastis*, förutom *mamma*. Genom den här sortens termer kan nya typer av medlemmar införlivas i familjen på ett språkligt plan. En informant skriver också att de i familjen öppet talar om *donatorn* och att barnen om de så önskar kan ta kontakt med den personen då de uppnått myndig ålder. Här finns alltså donatorn, den genetiska föräldern, inte fysiskt närvarande utan hen är ett slags potentiell framtida social relation som redan nu existerar diskursivt.

Referens till barn som ännu inte utvecklat sin egen könsidentitet eller håller på att göra det är något som diskuteras i svaren, och föräldrarna har olika strategier för referens till små barn: "Äldre barnet identifierar sig själv som flicka, min dotter. Lillan talar inte ännu, honom kallar jag mest för bebisen eller junior, men använder nog han/honom", skriver en förälder. En annan har "snoppebarn/'pojkar' i väntan på att de själva definierar vad de är för oss", en tredje har "flicka 5 år och baby med snopp o år" och en fjärde skriver att "barnet definierar sig gärna som barn men har via dagis lärt sig att definiera sig som pojke". Här kopplas alltså i två fall kroppsliga attribut till någon form av idé om kön, men det är då inte nödvändigtvis den egna uppfattningen som avspeglas utan betoningen ligger på viljan att låta barnet utvecklas på sina egna villkor. Att det omgivande samhällets attityder kan påverka barnets sätt att identifiera sig tas också upp.

Situationsanpassning och attityder

"Vi är väldigt försiktiga med vad vi pratar om vår lilla klan", skriver en polyamorös mamma till flera barn, men informanternas förhållnings-sätt till det egna språkbruket präglas av stor variation, liksom även de reaktioner på detta språkbruk som de beskriver. Jag kommer här först att diskutera informanternas egna attityder till de olika könade och könsneutrala benämningarna och därefter deras strategier för att situationsanpassa användningen av dem.

På frågan: "Strävar du till att använda könsneutrala begrepp då du talar om andras familjemedlemmar och partners vars könsidentitet du

inte känner till?” svarade en överväldigande majoritet – 26 stycken – av informanterna entydigt ja, ett par med tilläggen *alltid* och *gärna*. Av de övriga verkade alla utom 2 ha en positiv inställning till dessa begrepp, men i några svar framkom att det i praktiken finns vissa svårigheter förknippade med ibruktagandet av dem. ”Har börjat tänka på detta mera men antar mycket ännu”, skriver en person, och en annan tycker att det är svårt ”p g a invanda mönster”. Här går det att dra paralleller till de upplevda problemen med användningen av *hen* jag skrev om i artikeln, ”Ett ’knepig’ men ’fenomenalt’ pronomen: Förhållningssätt till *hen* hos personer med queer identitet i Sverige och Finland” (2015).

”Hur man talar och hänvisar till varandra, vilka pronomen man använder o s v, är inte så viktigt”, skriver en person, enligt bakgrundsuppgifterna en ciskvinna, som också anser att transpersoner utgör en så liten minoritet att de inte behöver beaktas i språkbruket. Den andra informanten som svarade nej tillägger, ”om jag inte har någon orsak att vara osäker på könsidentiteten”, vilket är något motstridigt med tanke på hur frågan är formulerad. Åtminstone den förstnämnda informanten verkar ha antagit att frågan gäller transpersoner snarare än till exempel heteronormativitet, trots att hon själv är homosexuell.

Flera av informanterna svarar jakande på frågorna om de använder olika ord om sina partners eller familjetillhörighet i olika sammanhang. Om så var fallet, bad jag dem precisera vilka och flera typer av miljöer, lyssnare och övriga kontextuella faktorer nämns. Dessa liknar i många avseenden de kontextuella faktorer som diskuterades i samband med användningen av könade respektive könsneutrala pronomen i ”Ett ’knepig’ men ’fenomenalt’ pronomen” (Rancken 2015, 178–9). Arbetsplatsen nämner till exempel 3 personer som en miljö där de använder vaga eller neutrala termer för att undvika att fokus läggs vid deras förhållanden. En nämner offentliga sammanhang överhuvudtaget som en sfär där det känns säkrast att använda könsneutrala ord vid referens till ett samkönat förhållande. Även lyssnarens identitet nämns: vänner kontrasteras mot okända och släktingar, liberala mot konservativa och cis-/heteronormativa mot queerkretsar.

Att "komma ut" nämns av några informanter. Användandet av könade uttryck som *fru* och *pojkvän*, eller uttryck som på annat sätt tyder på en förhållandemodell som bryter mot normerna (som användningen av pluralis vid tal om partners), kan i praktiken innebära att talaren "kommer ut" som till exempel icke-heterosexuell eller polyamorös. En informant som är homosexuell kvinna skriver att hon använder vagare termer i situationer då hon "inte orkar komma ut", medan 2 andra, en bisexuell kvinna och en homosexuell man, bägge skriver att de hellre talar om *vänner* eller *kämppisar* [fi. sv. rumskompisar] då de talar med personer som inte känner till deras sexualitet. Här kan en klar parallell till informanterna i Wojahns (2015, 131) fokusgrupp dras, eftersom neutrala termer även där nämndes som en strategi för att inte "komma ut" och därmed utsättas för diskriminering. Citatet i början av detta avsnitt om försiktighet är relevant i detta sammanhang, men ofta kan det också sannolikt handla om tid och resurser. En mamma i en stor regnbågsfamilj poängterar:

Det behöver inte för mig alltid handla om att vara orolig eller rädd för negativa reaktioner, det kan minst lika mycket handla om att inte just då ha tid att reda ut vår familj eller att inte låta vårt familjesystem ta fokus från något annat i diskussionen som jag är angelägen om att föra fram.

Att samtalets fokus skiftar till kön, sexualitet och familjemodell är lätt hänt då talaren avsiktligt eller oavsiktligt avslöjar sin identitet genom valet av ord, något som alltså kan leda till ett behov av situationsanpassning av terminologin i lika hög grad som rädslan för diskriminering.

Omgivningens attityder

Med frågorna: "Vilka typer av reaktioner från omgivningen har du upplevt som följd av de begrepp du använder om partners och familjemedlemmar?" och "Har det uppstått missförstånd t.ex. angående någons kön eller släktskap som följd av orden du/din partner/din familjemedlem använder?" strävade jag efter att upptäcka mönster för diskriminering kopplad till det språkbruk jag redogjort för ovan, samt

givetvis på ett mer grundläggande plan till de normbrott det reflekterar. Omgivningens reaktioner på de begrepp informanterna använder kring förhållanden och familj kan delas in i neutrala, positiva och negativa, men en rätt stor kategori som eventuellt kan placeras för sig själv är dessutom de överraskade eller nyfikna. De är nödvändigtvis varken negativa eller positiva, men kan heller inte klassificeras som neutrala. I fråga om många svar är det svårt att bedöma ifall det är språket eller förhållandena/familjemodellerna i sig reaktionerna gäller, men i en konstruktivistisk modell är dessa givetvis svåra att hålla i sär.

En stor del av de rapporterade reaktionerna är neutrala, av typen: "Vanligen inga särskilda reaktioner, eller positiv nyfikenhet." När det gäller positiva reaktioner nämns till exempel "uppskattning", men också sådant som inte kan uppfattas som odelat positivt, till exempel att ett förhållande mellan två kvinnor är acceptabelt, men hade informanten och hennes partner varit män hade reaktionen (underförstått) varit en annan: "Karlar har påpekat att det är tur vi är två kvinnor för de vill inte se 2 pojkar med varann." Ibland verkar de positiva eller nyfikna reaktionerna handla om en vilja att visa tolerans. "Och att folk hajar till och sen försöker visa att dom är okej med det", skriver en informant. "De som inte vet har någon gång undrat över att jag använt könsneutrala pronomen då jag försökt hålla information vag då jag inte vetat deras åsikter om lgbtqia+ människor", är i sin tur ett exempel på hur en inställning till identiteten i sig som inte verkar vara direkt negativ ändå väcker en reaktion på grund av de ord som används.

Negativa kommentarer förekommer även de ofta i kombination med förvåning eller nyfikenhet. Reaktionen, "'Hon e väl ingen sak heller?!' vid användning av pronomen 'den' om min partner", visar att pronomenet *den* är kraftigt markerat vid användning vid personreferens, medan felkönandet av referenten inte framställs som lika problematiskt. "Ibland kan man få ett 'va' som svar för att de inte är säkra om de hört rätt när man sagt flickvän i stället för pojkvän", skriver en annan informant. En tredje berättar: "Valet att tala om vårt barn som barn i stället för att könsbestämma väcker följdfrågor." Såväl könade som könsneutrala uttryck kan alltså väcka negativa eller häpna reaktioner,

beroende på lyssnarens förväntningar. Oförståelse, förvåning och rent av hån är tre konkreta reaktioner som nämns, och ofta verkar bemötandet växla kraftigt: "Allt från frågande blickar, till intensiva 'lär mig allt det finns att veta om HBTQI-personer', till nekande 'men sånt finns ju inte'." Olika former av normavvikelse kan också föranleda olika reaktioner. En informant skriver att polyamori ses som mindre acceptabelt än samkönade förhållanden. En informant poängterar också att alla attityder nödvändigtvis inte framkommer i samtalet: "De flesta uttrycker sig positivt, ifall någon skulle känna sig obekväm eller direkt negativ har jag/vi inte själva fått ta del av de reaktionerna utan de har sagts åt andra."

Sammanfattningsvis verkar många av informanterna inte stöta på problem förorsakade av termerna de använder i förhållande- och familjesammanhang. Andra har dock mer negativa erfarenheter av omgivningens förhållningssätt eller har tvingats fundera mycket kring frågan. En förälder skriver:

[S]vårt bestämma sig för vilken fight som är viktigare och när; att hålla könsidentiteten öppen för vårt barn eller att vidga synen på hur "en pojke" kan se ut eller klä sig, d v s att vårt snoppebarn har långt hår och enstaka gånger haft klänning hemma eller offentligt.

En del av dessa svar antyder att informanterna är medvetna även om de intersektioner som finns i normsystemen kring kön och sexualitet och i fråga om genderismmodellen aktualiseras återigen flera olika former av könande strukturer.

Slutsatser

Mitt syfte var att kartlägga de strategier för personreferens som används i förhållanden och familjer som av informanterna själva beskrivs som normbrytande i något avseende och samtidigt diskutera eventuell problematik kring benämningarna, till exempel i samband med att terminologi saknas eller vissa ord uppfattas som stigmatiserande. Analysen uppvisade en hel del intressanta resultat i förhållande till Hornscheids

(2015) genderismmodell och en intersektionell analys där såväl kön och sexualitet liksom i vissa fall även andra bakgrundsfaktorer beaktas låter sig även göras.

Förhållanden och familjekonstellationer liksom det därtill relaterade språkbruket kan vara normbrytande i oändligt många avseenden, samtidigt som de kan vara normenliga i andra – det handlar ofta om nyanser och skalor snarare än någonting absolut. I och med att många av informanterna är homo- eller bisexuella cispersoner som lever i tvåsamma förhållanden ligger fokus i enkätsvaren och därmed i analysen i hög grad på heterokönandet. Användningen av könsneutrala ord som *partner* och *hen* kan ändå i vissa fall även kopplas till normbrott relaterade till andra aspekter av genderismmodellen, nämligen binärt könande och ciskönande. Överhuvudtaget är det svårt att avgöra ifall strävan efter att använda könsneutralt språk handlar om att undvika heteroantaganden och liknande missuppfattningar eller att inkludera icke-binära – det kan förstås handla om bägge. Svaren antydde också att åtminstone en del av informanterna funderat kring intersektioner mellan olika maktstrukturer och även till exempel normer för maskulinitet nämndes i samband med barnuppföstran.

Att neutrala ord, som det nya pronomenet *hen*, används för att dölja partnerns kön i icke-heterosexuella relationer då talaren fruktar negativ feedback kan verka udda med tanke på att ordet introducerades delvis för att inkludera personer med icke-normenliga identiteter i språket, men pragmatiskt sett är det ändå fullt begripligt och det stämmer överens med det Kitzinger (2005, 187) skriver om homosexualitet som språkligt markerat. Att använda könsneutrala formuleringar som *hen* och *partner* kan ses som markerat eller laddat, men sannolikt mindre laddat än att som kvinna tala om *hon* och *flickvän* eftersom den heteronormativa tolkningen ändå kvarstår som en möjlighet.

Reprokönandet i sin tur finns indirekt närvarande redan i faktumet att en enkät med förhållande- och familjetema främst besvarades av personer som är eller juridiskt kategoriserats som kvinnor. Att tala eller, i det här fallet, skriva om närhet är alltså någonting som verkar vara i hög grad könat – det gäller både förhållanden och familj. Familjebild-

ning i sig är en norm ingen direkt uppger sig bryta mot, även om ett par nämner att de inte vill förlova eller gifta sig. I referensen till redan existerande barn avspeglas sedan både föräldrarnas och det omgivande samhällets förhållningssätt till kön särskilt tydligt och detta är en fråga föräldrarna tvingats reflektera särskilt noggrant kring.

Informanterna betonar att användandet av ord som är markerade i en viss kontext är att komma ut, vare sig det sedan är som homosexuell, icke-binär, ensamstående förälder eller något annat. De fäster också uppmärksamhet vid att detta i praktiken kan vara tungt, särskilt då det finns risk för oförstående eller rent aggressiv feedback, vilket i praktiken kan leda till språkliga strategier där vaghet och neutralitet prioriteras framom detaljerad information. Både könsneutraliserings- och könsspecificeringsstrategierna som traditionellt förespråkats inom den feministiska språkplaneringen (Pauwels 2003, 556) kan här alltså medföra komplikationer beroende på kontexten. En viktig insikt i detta sammanhang är att informanterna i vissa fall talar om vad som kunde kallas ekonomiska aspekter i sin interaktion – de är medvetna om sina resurser och anpassar ordvalet efter i vilken grad de är beredda att utbilda lyssnaren, ta emot negativa omdömen eller tala öppet om sin identitet och sina relationer.

Nya sätt att förstå och formalisera närhet kräver nya språkliga strategier. Det handlar då inte enbart om enskilda språkanvändare, utan också om bredare samhälleliga förändringar, som till exempel uppdateringar av formuleringarna i translagen och familjelagstiftningen. Mer djupgående forskning kring inkluderande språkliga strategier är en utgångspunkt för att det ska kunna ske. Enskilda individer med icke-normenliga identiteter kan visserligen bidra med språkliga innovationer som eventuellt får större spridning och de kan även uttrycka önskemål om hur de vill bli omtalade, men ansvaret för hur personreferens görs och då till exempel hur denna är könad ligger ändå alltid hos talaren, oberoende om talaren sedan är en enskild individ eller till exempel en myndighet. Attityder kring inkluderande språkbruk i samhället överlag är alltså ett lika centralt forskningsobjekt som erfarenheterna hos personer som tillhör marginaliserade grupper, något som även enkätsvaren antyder. Mer uttalat språkvetenskaplig och då närmare bestämt socio-

lingvistisk forskning kunde göras inom ramen för till exempel kinship studies för att komma åt det komplicerade förhållandet mellan samhälle, individ och språk i det här avseendet.

ALEXIS RANCKEN är doktorand vid Åbo Akademi. Hans avhandling kretsar kring svenska språket och queera identiteter med fokus på könade strukturer som pronomen och förnamn, samt semantiken kring självidentifiering beträffande kön och sexualitet.

REFERENSER

- Ambjörnsson, Fanny. 2006. *Vad är queer?* Stockholm: Natur och kultur.
- Bernardes, Jon. 1997. *Family Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- Butler, Judith. 2002. "Is Kinship Always Already Heterosexual?" *differences* 13.1:14–44.
- Bäck-Wiklund, Margareta, och Thomas Johansson, red. 2012. *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Ericsson, Stina. 2011. "Heteronormativity in First Encounters: An Interactional Analysis." *NORA* 19.2:87–104.
- Finlex. 2002. Lag om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2002/20020563>.
- Freeman, Elizabeth. 2007. "Queer Belongings: Kinship Theory and Queer Theory." I *A Companion to Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Queer Studies*, redaktörer George E. Haggerty och Molly McGarry, 295–314. Oxford: Blackwell.
- Hornscheidt, Lann. 2015. "Trans_x_ing Linguistic Actions and Linguistics." I *Könskonstruktioner och språkförändringar: Rapport från den åttonde nordiska konferensen om språk och kön*, redaktörer Jenny Magnusson, Karin Milles och Zoe Nikolaidou, 29–46. Huddinge: Södertörns högskola.
- Hornscheidt, Lann, och Mats Landqvist. 2014. *Språk och diskriminering*. Lund: Studentlitteratur.
- Kitzinger, Celia. 2005. "'Speaking As a Heterosexual': (How) Does Sexuality Matter for Talk-in-Interaction?" I *The Language and Sexuality Reader*, redaktörer Deborah Cameron och Don Kulick, 169–88. London: Routledge.
- Kitzinger, Celia, och Victoria Land. 2005. "Speaking As a Lesbian: Correcting the Heterosexist Presumption." *Research on Language and Social Interaction* 38.4:371–416.
- Malmquist, Anna, Anna Möllerstrand, Maria Wikström, och Karin Zetterqvist Nelson. 2014. "'A Daddy Is the Same As a Mummy': Swedish Children in Lesbian Households Talk about Fathers and Donors." *Childhood* 21.1:119–33.

- Moring, Anna. 2013. "Oudot perheet: Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa." Avhandling, Helsingfors universitet.
- Pauwels, Anne. 2003. "Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism." I *The Handbook of Language and Gender*, redaktörer Janet Holmes och Miriam Meyerhoff, 550–70. Oxford: Blackwell.
- Rancken, Alexis. 2015. "Ett 'knepig' men 'fenomenalt' pronomen: Förhållningssätt till hen hos personer med queer identitet i Sverige och Finland." I *Könskonstruktioner och språkförändringar: Rapport från den åttonde nordiska konferensen om språk och kön*, redaktörer Jenny Magnusson, Karin Milles och Zoe Nikolaidou, 167–84. Huddinge: Södertörns högskola.
- . 2017. "Kvinna i brist på bättre ord': Självkategorisering som utgångspunkt för en inkluderande språketenskap." *HumaNetten* 38:141–52.
- Statistikcentralen. 2016. "Äktenskap och skilsmässor 1965–2016." http://www.stat.fi/til/ssaaty/2016/ssaaty_2016_2017-04-20_tau_001_sv.html.
- Weeks, Jeffrey, Brian Heaphy, och Catherine Donovan. 2001. *Same Sex Intimacies: Families of Choice and Other Life Experiments*. London: Routledge.
- Weston, Kath. 1991. *Families We Choose: Lesbians, Gays, Kinship*. New York: Columbia University Press.
- Wojahn, Daniel. 2015. "Språkaktivism: Diskussioner om feministiska språkförändringar i Sverige från 1960-talet till 2015." Avhandling, Uppsala universitet.
- Wong, Andrew, Sarah J. Roberts, och Kathryn Campbell-Kibler. 2002. "Speaking of Sex." I *Language and Sexuality: Contesting Meaning in Theory and Practice*, redaktörer Rusty Barrett, Kathryn Campbell-Kibler, Don Kulick och William L. Leap, 1–22. Stanford: Center for the Study of Language and Information.

ABSTRACT

Kinship stands at the center of our very existence as human beings, and so does the language we use to refer to different forms of kinship. The Swedish language is strongly gendered in the area of family and romantic/sexual partnership, and based on a constructivist view of language the established vocabulary might contribute to the constitution and perpetuation of normative systems regarding gender and sexuality. The naturalization of heterosexuality and binary cisgender is strongly connected to linguistic practices on several different levels, one of them being individual words and phrases such as gendered pronouns and another being presuppositions manifested linguistically, such as: "What is his name?" when a woman mentions her partner.

For my research article, I asked 35 Swedish-speaking persons currently living in Finland about their linguistic practices concerning personal reference to partners and family members, focusing on gendering. The informants all define either

their relationship(s) or their family structure (or both) as not conforming to the normative, most of them being non-heterosexual women. Interestingly, gender-neutral words were more commonly used than gendered ones when referring to a partner (although no one mentions a non-binary partner), something that may either manifest a tendency toward gender neutral language usage or a wish to avoid homophobic reactions. The act of “coming out” by gendered reference to a partner is mentioned several times. In family structures beyond the normative, the informants and their family members had developed their own ways of referring to each other when the vocabulary is insufficient, and a few of the parents discussed the issue of using gendered language in reference to children. Overall, the informants seemed used to linguistic problem solving as a consequence of their identities and everyday practices clashing with the Swedish language.